

IŠPLĖSTINIS BŪDVARDŽIŲ AUKŠČIAUSIASIS LAIPSNIS SU DALELYTE BE

Lietuvių bendrinėje kalboje vartojamos būdvardžio visų aukščiausiojo laipsnio konstrukcijos, sudarytos iš įvardžio *visas* daugiskaitos kilmininko formos ir nelyginamojo laipsnio įvardišiuotiniu būdvardžiu, pavyzdžiui: *visų gerasis, visų mažasis* ir kt. Taip pat sudurtinės visų aukščiausiojo laipsnio formos sudaromos ir iš įvardžio *visų* ir aukščiausiojo laipsnio formos, pavyzdžiui: *visų geriausias, visų mažiausias* ir kt. Be to, visų aukščiausiasis laipsnis sudaromas ir su įvardžiu *pats*, pvz.: *pats geriausias, pats mažiausias* ir kt. Dar vartojama visų aukščiausiojo laipsnio formos, išplėtos to paties būdvardžio daugiskaitos kilmininku, pvz., *gerų geriausias, mažų mažiausias* ir kt. Kai kuriose tarmėse turimos būdvardžio kilmininko formos su minkštuoju priebalsiu prieš galūnę, pvz.: *gerių geriausias, mašių mažiausias*. Priebalsio minkštumas šiuo atveju atsiradęs dėl regresyvinės asimiliacijos (*geriausias, mažiausias*). Toks priebalsio minkštinimas būdingas ir daugeliui žemaičių šnektų.

Žemaičių tarmėse vartojamas visų aukščiausiojo laipsnio formos, išplėtos tos pačios šaknies būdvardžių suderintomis formomis ir su dalelyte *ba* ar *be*, pvz.: *Visi baravykai sveiki ba sveikiausi!*; *Prisikirtau karčių ilgų ba ilgiausių*; *Turam vobuolų gerų ba geriausių*; *Ten laukai lygi, lygi ba lygiausi* "Ten laukai lygūs, lygūs ba lygiausi" ir kt. (Laūkuva).

Kaip jau buvo minėta, žemaičių tarmėms būdingas stiprinamosios kilmininko formos priebalsio prieš galūnę minkštinimas: *gerių geriausias* "gerų geriausias" ir kt. Tačiau konstrukcijose su dalelyte *ba* ir *be* stiprinamoji būdvardžio kilmininko forma tokio minkštojo priebalsio neturi. Tai, matyt, priklauso nuo to, kad dalelytė *ba*, be įsiterpia tarp to kilmininko formos ir aukščiausiojo laipsnio formos. Dėl to aukščiausiojo laipsnio formos minkštasis priebalsis nebeasimiliuoja nelyginamosios formos priebalsio, esančio prieš galūnę. Taip galima paaiškinti priebalsių minkštumo skirtumą konstrukcijose *ilgių ilgiausias, senių seniausias, sveikių sveikiausias* ir *ilgų ba ilgiausi, senų ba seniausių, sveikų ba sveikiausi* ir kt.

Tačiau minėtosios aukščiausiojo laipsnio konstrukcijos, išplėtos būdvardžio nelyginamąja forma ir dalelyte *ba*, *be*, yra gana retos. Dažnesnės konstrukcijos, kurių pagrindą sudaro būdvardžių aukštesniojo laipsnio formos, išplėtos tos pačios šaknies būdvardžio kilmininko forma ir dalelyte *ba*, *be*. Jos turi tokią pat reikšmę kaip ir anksčiau minėtos konstrukcijos su būdvardžiu aukščiausiojo laipsnio forma, pvz.: *Diėnos šiltos be šiltesnės* "Dienos šiltų šilčiausias"; *Prikepė pyragų gerų ba geresnių* "Prikepė pyragų gerų geriausių"; *Išsimanė šokių keistų ba keistesnių* "Išsimanė šokių keistų keičiausių"; *Vėgėlė yra slydi ba slydesnė* "Vėgėlė yra slidžių slidžiausia"; *Vyras aukštas ba aukštesnis* "Vyras aukštų aukščiausias"; *Drobulė balta ba baltesnė* "Paklodė baltų balčiausia"; *Darželyje auga gėlių gražių ba gražesnių* "Darželyje auga gėlių gražių gražiausių"; *Minkštas vobuolukas ba minkštesnis* "Obuoliukas minkštų minkščiausias"; *Nu jau tas šmogelis įvairūs ba įvairėnis* "Na jau tas šmogelis keistų keičiausias" ir kt. (Rietėvas).

¹ Tarmės pavyzdžiai pateikiami transportuoti į bendrinę kalbą.

Aprašomuosius junginius sudaro ir laipsniuojamojo įvardžio *visoks, visokia* formos, pvs.: *Visokių* ba *visokėsių vobuolų* turam "Visokių visokiausių obuolių turime"

Žemaičiai vartoja minėtuosius junginius ir be dalelytės *ba, be*, pvs.: *Geri geriausi* "labai geri", *Sveiki sveikiausi* "Visai sveiki", *Maši mažiausi* "Labai maši" ir kt. (Laukuva).

Dalelytė *ba, be* tik sustiprina, pabrėžia aukščiausiojo būdvardžio laipsnio reikšmę.

Dar žemaičiai vartoja išplėstą aukščiausiojo laipsnio konstrukciją su įvardžio *visas* vienaskaitos įgagininko forma, pvs.: *visu geriausias* "visu geriausias", *visu maloniausias* "visu maloniausias" ir kt.

Atakirai vartojamos aukštesniojo laipsnio būdvardžių formos beveik visų žemaičių tarmių plote yra ketvirtosios kirčiūotės, o anksčiau pateiktuosiuose pavydžiuose jos yra antrosios kirčiūotės. Galimas daiktas, kad konstrukcijose su dalelytėmis *ba, be* išlaikytas senasis kirčiavimo variantas, o dabartiniai ketvirtosios kirčiūotės pavyzdžiai kirtį bus gavę iš nelyginamųjų formų, kurių daugumas yra ketvirtosios ar trečiosios kirčiūotės. Senesnio kirčio išlaikymas mūsų tyrinėjamuose konstrukcijose kartu rodo, kad tokie junginiai yra seni, archajiški.

Panašiai žemaičių tarmėse sudaromi ir aukščiausiojo prieveiksmių laipsnio išplėtinės konstrukcijos su dalelytėmis *ba, be*. Šiuo atveju pagrindinis dėmuo gali būti prieveiksmių aukščiausiojo laipsnio forma, pvs.: *Apkirpo dailiai* ba *dailiausiai* "Apkirpo dailių dailiausiai"; *Buvo ilgai* ba *ilgiausiai*, *prailgo laukti* "Buvo labai ilgai, prailgo laukti" ir kt. Tačiau daug dažniau vartojama prieveiksmių aukštesniojo laipsnio forma tyrinėjamuose junginiuose, pvs.: *Atbėgo greitai* ba *greičesniai* "Atbėgo labai greitai"; *Ir paveisėti mylū malonū* ba *malonesniai* "Ir pašūrėti labai malonu"; *Pjauna trumpai* ba *trumpesniai* "Pjauna labai trumpai"; *Dirba spėriai* ba *spėresniai* "Dirba labai sparčiai" ir kt.

Dabartiniu metu žemaičių tarmėse dažniau vartojamos prieveiksmių aukštesniojo laipsnio formos su priesaga *-iau, -iaus*, pvs.: *geriaū*, *geriaūs*, *grašiaū*, *grašiaūs* ir kt. Tačiau tyrinėjamuose junginiuose paprastai vartojama forma, padaryta iš aukštesniojo laipsnio būdvardžių su *-iai*, pvs.: *gerėsnis* + *iai* = *gerėsniai* "geriau", *mašėnis* – *mašėniai* "mašiau" ir kt. Betgi pasitaiko, kad pavartojama ir aukštesniojo laipsnio prieveiksmių formos su priesaga *-iau, -iaus* ir junginiuose su dalelyte *ba, be*, pvs.: *Kulū greitai* ba *greičiaū* "Kulū labai greitai"; *Rašo dailiai* ba *dailiaū* "Rašo labai dailiai"; *Anām dirbti sunkū* ba *sunkiaūs* "Jam dirbti labai sunku" ir kt.

Šiame straipsnyje tyrinėjamieji žodžiu junginiai ir dalelytės iki šiol nebuvo niekieno tyrinėtos.

V l a d a s G R I N A V E C K I S